

استاد محترم

۱۱۹۴۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه تربیت معلم آذربایجان
دانشکده الهیات
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد
رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

نقش مقتضیات زمان و مکان در نظام کیفری اسلامی از دیدگاه فقه شیعه

احمد اکبری

استاد راهنما:

دکتر محمد امین فرد

استاد مشاور:

دکتر رضا الهامی

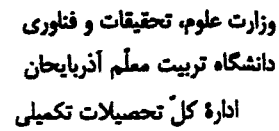
۱۳۸۶ / ۵ / ۲۳

خرداد ۱۳۸۶

تبریز / ایران

۸۸۹۴۵

کتابخانه مرکزی
کتابخانه

صور تجلسه نتیجه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

دسترس‌ی به این مدرک بر پایه آیین‌نامه ثبت و اشاعه پیشتنه‌دهه، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۹۶/۱۹۵۹۹۶/۱۳۹۵) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن بر رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شذنی است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه گنم/ آقای احمد البری
تحت عنوان نقش مقتضیات زمان و مکان در نظام کسب و کار از دیدگاه فقه شیعه
را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده، پذیرش آن را جهت نیل به درجه کارشناسی ارشد مورد تأیید قرار دادند.

اعضاء هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی
۵- استاد راهنما	محمد امین فرد	استاد
۶- استاد مشاور	حبیب - آرژانتی رضا الهامی	استادیار
۷- استاد ناظر	حبیب حجه الاسلامی دکتر علمی	استادیار
۸- استاد ناظر	حبیب حجه الاسلامی دکتر همایون قراسی	استادیار
۹- نماینده اداره تحصیلات تکمیلی	حبیب - آرژانتی رضا الهامی	استادیار

تقدیم

به روح مطهر و تابناک مرجع عالیقدر جهان تشیع و بنیانگذار
جمهوری اسلامی ایران حضرت آیه ا. العظمی امام خمینی « ره »
که نقش زمان و مکان را در دنیای پر آشوب کنونی در اجتهاد و نوع
تصمیم گیریها مطرح ساخت.

«تقدیر و تشکر»

به مصداق (من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق)

بر خود وظیفه می دادم که از مسئولین محترم دانشگاه تربیت معلم آذربایجان نهایت تشکر را کرده و از آنها به خاطر زحماتی که در دوران تحصیل متحمل شده اند اعتذار نمایم و همچنین از اساتید گرانقدر خودم حضرات آقایان حضرت حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر رضا الهامی ریاست محترم دانشکده الهیات و آقای دکتر محمد امین فرد و آقای دکتر عبدل آبادی که با علم و عملشان اینجانب را راهنمایی و مشاورت فرموده اند و همچنین در شکل گیری این پژوهش موثر بوده اند صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم و در خاتمه توفیقاتشان را از درگاه ایزد منان خواهان و خواستارم.

احمد اکبری

خرداد ماه هزار و سیصد و هشتاد و شش

تبریز، ایران

فهرست مطالب

صفحه ع	عنوان مطالب چکیده
۱	مقدمه.....
۴	فصل اول کلیات.....
۵	تبیین ابعاد مسئله.....
۵	سئوال اصلی.....
۵	سئوال فرعی.....
۵	فرضیه ها.....
۶	ضرورت بحث.....
۶	پیشینه بحث.....
۸	فصل دوم مفاهیم.....
۹	معنی و مفهوم زمان و مکان.....
۹	مفهوم کیفر جزا.....
۱۰	ویژگیهای کیفر در اسلام.....
۱۰	اقسام کیفر.....
۱۲	حدود.....
۱۳	کیفر زنا در حقوق جزایی عرفی.....
۱۳	تعزیرات.....
۱۵	نظر نهایی و نتیجه از بحث تعزیرات.....
۱۶	کفاره.....
۱۷	کیفر قصاص.....
۱۸	مفهوم قصاص.....
۸	انواع قصاص.....
۱۹	شرایط اجرای احکام قصاص.....
۱۹	موانع اجرای حکم قصاص.....
۲۱	موارد سقوط اجرای حکم قصاص.....
۲۲	نظریه اثبات در نظام کیفری اسلامی.....
۲۳	دستاوردهای علوم کیفری جدید.....
۲۴	ایرادات و اشکالات بر نظام کیفری اسلامی در عصر جدید.....
۲۴	نمونه های از حقوق بشر جهانی در قوانین کیفری.....
۲۷	مفهوم حکم.....
۲۸	تعریف حکم حکومتی.....
۲۹	انواع حکم حکومتی.....

۳۰	 ضرورت ولایت فقیه
۳۱	 ولایت فقیه از نظر امام خمینی ره
۳۲	 قلمرو ولایت فقیه
۳۳	 نظام مبتنی بر رای ولی فقیه
۳۴	 معنی و مفهوم منطقه الفراغ
۳۵	 فصل سوم
۳۶	 چگونگی تاثیر گذاری مقتضیات زمان و مکان بر نظام کیفری اسلامی
۳۷	 مکانیزم تاثیر گذاری مقتضیات زمان و مکان در احکام کیفری
۳۸	 تغییرات در موضوعات و مصادیق احکام
۴۱	 اقسام قیود و صفات موضوع
۴۲	 موضوعات قابل تقلید
۴۵	 پیدایش موضوعات جدید
۴۶	 نمونه های از موضوع شناسی کیفری
۴۷	 نسخ در احکام منصوصه کیفری
۴۸	 چگونگی جعل حکم حکومتی
۵۱	 نظریه فقها در مورد اجرای حدود و تعزیرات
۵۳	 نقد و بررسی دلایل موافقین و مخالفین اجرای حدود
۵۴	 نمونه های از احکام حکومتی کیفری فقها
۵۵	 فصل چهارم: بایسته های قانونگذاری فقهی در نظام کیفری اسلامی
۵۶	 ۱- شناخت دقیق موضوعات و مصادیق احکام فرعی
۵۷	 ۲- توجه به شرایط زمانی و مکانی اجرای احکام شرع
۵۷	 ۳- توجه به اصول و قواعد کلی مورد نظر شرع
۵۸	 ۴- توجه به تاثیر حکومت بر احکام شرع
۵۹	 ۵- توجه به نقش زمان و مکان در موضوعات احکام شرعی
۶۰	 ۶- توجه به تبعات اجتماعی اقتصادی اجرای احکام
۶۲	 ۷- توجه به کار آمدی احکام شرعی
۶۲	 ۸- توجه به پیوستگی و ارتباط نظام مند معارف دین
۶۳	 ۹- توجه به کار آترین به هنگام اختلاف آرا
۶۵	 ۱۰- توجه به قواعد فنون و روش قانونگذاری
۶۹	 چکیده انگلیسی

ادیان و حیانی عموماً و اسلام خصوصاً بر این نکته پا فشاری می کنند که از جانب خداوند برنامه هدایت و نجات و سعادت به ارمغان آورده اند. دین اسلام به عنوان مجموعه ای از تعالیم و احکام خود را خاتم ادیان و شرایع و مخاطبش را (همه انسانها) و (همه جوامع) می داند. و اقتضای ایمان به خاتمیت رسالت نبوی و جاودانگی دین مبین اسلام همین است، یعنی پیام هدایت برای همیشه بشریت فروزان باقی خواهد ماند.

و از سوی دیگر این همه تغییر و تحولات در زمینه های مختلف زندگی بشر و پیشرفتهای علمی، صنعتی و نحوه ارتباطات و مسایل حقوقی و قضایی و ... گویی عصر جدید با انسانهای جدید ظهور یافته اند. همین جا است که این سؤال پیش می آید که چگونه ممکن است دینی حدود پانزده قرن پیش با مضمون و محتوای مشخص پا به عرصه وجود گذارد و ادعایش این باشد که برای همه جوامع مختلف پیام هدایت و سعادت (دنیا و آخرت) داشته باشد و از آنان بخواهد که عبادات و کارهای روزمره خود و جامعه را بر طبق تعالیم و احکام آن تنظیم کنند و از آن تخطی نکنند؟

پژوهش حاضر تنها به بررسی اجمالی سازگاری یا عدم سازگاری آن هم فقط در نظام کیفری اسلامی با مقتضیات زمان و مکان اختصاص دارد. پرسش این است که (نظام کیفری اسلام) در مواجهه با (مقتضیات زمان و مکان) چگونه جواب می دهد؟

لذا در این نوشتار در چهار فصل اصلی و زیر مجموعه آنها با توجه به عنوان پایان نامه (نقش زمان و مکان در نظام کیفری اسلامی از دیدگاه فقه شیعه) به جواب سؤال فوق به طور اختصار پرداخت شده است. و بیان شده است که حاکم شرع (ولی فقیه) جامع شرایط با در نظر گرفتن اوضاع زمان و مکان می تواند در جاهای که احکام منصوصه کیفری نیست یا به اصطلاح منطقه الولایه است حکم کیفری را صادر کرده و به مورد اجرا بگذارد.

فصل اول : کلیات

فصل دوم: مفهوم شناسی کلیدواژه ها

فصل سوم: چگونگی تأثیر گذاری مقتضیات زمان و مکان بر نظام کیفری اسلامی

فصل چهارم: بایسته های قانونگذاری فقهی در نظام کیفری اسلامی

کلمات کلیدی: حد، شلاق، تعزیر، شهادت، قسم، آئین دادرسی، دیه

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي لا يغيره زمان ولا يحويه مكان وصلى الله على محمد وآله الطيبين الطاهرين و
اللعن على اعدائهم اجمعين
اما بعد :

یکی از مسایل بسیار مهم در دنیای پر آشوب کنونی نقش زمان و مکان در اجتهاد و نوع
تصمیم گیری هاست^۱ در این جهان چهار واقعیت سترگ وجود دارد: ۱- دین ، ۲- انسان ، ۳- زمان ،
۴- زندگی

پیوند این چهار واقعیت خود نیز کاری است بس سترگ ، انبیای الهی با ادیان و حیانی آمدند
تا این وظیفه عظیم را عهده دار شوند و میان این چهار موضوع خطیر پیوندی مستحکم و خدا
پسندانه برقرار کنند.

ادیان و حیانی عموماً و اسلام خصوصاً بر این نکته پا فشاری می کنند که از جانب خداوند
برنامه هدایت و نجات انسان را ارمغان آورده اند. دین اسلام به عنوان مجموعه ای از تعالیم و احکام
، خود را خاتم نبوتها و جامع تمام شرایع و حیانی و بالاخره (رحمت جهانی) معرفی می کند و
مخاطبش را (همه انسانها) و (همه جوامع) می داند. اقتضای ایمان به خاتمیت رسالت نبوی و
جاودانگی دین مبین اسلام همین است، یعنی پیام هدایت دین به زمان و مکان محدودی اختصاص
ندارد. بلکه این چراغ هدایت برای همیشه بشریت فروزان باقی خواهد ماند. اما از سوی دیگر
واقعیت این است که بشر در فرهنگ ، سیاست ، اقتصاد ، صنعت ، معرفت ، علم ، تکنولوژی و
زندگی اجتماعی همواره و به یک شکل عمل نمی کند و نکرده است. روابط و مناسبات فرهنگی ،
سیاسی و اقتصادی ، عرفها و عاداتهای اجتماعی ، شکل تولید و توزیع منابع اقتصادی و مهمتر از همه
میزان آگاهیها و دانسته های بشری با گذشت زمان تغییر و تحول می پذیرد و شیوه ها و نظامات و
روابط نوین پدیدار می گردد گویی عصر جدید با انسانهایی جدید ظهور یافته اند.

به هر حال امروزه از این گونه پرسشها و شبهات در برابر دین و بخصوص بخش الزامات آن (شریعت) بسیار می توان یافت، به نحوی که پاسخ تفصیلی به هر یک از آنها مستلزم داشتن آگاهیهای وسیع از دین و علوم جدید بشری است. حقیقتاً دیگر سزاوار نیست مسلمانان از کنار چنین مسایل عظیمی به سادگی عبور کرده و با همان سبک سستی در طلب این باشند که دین خدا را یاری دهند! بلکه از موضوع مسلمانی، ضرورت طرح چنین بحثها و نقد و نظر در آنها یک ضرورت دینی و یک تکلیف الهی است.

پژوهش حاضر تنها به بررسی سازگاری نظام کیفری اسلامی با مقتضیات زمان و مکان اختصاص دارد. پرسش این است که از یک منظر فرا فقهی (فلسفه فقه) (نظام کیفری اسلام) در مواجهه با (مقتضیات زمان و مکان) چگونه واکنش نشان می دهد. به عبارت دیگر نظام کیفری اسلام با ادعای جاودانگی جامعیت و عمومیت با مسئله تغییر و تحول در شرایط و اوضاع و احوال زندگی بشر چگونه هماهنگ می گردد؟ چه عناصری در نظام کیفری اسلام برای حل این مسئله ثبات حقوقی و تغییر اجتماعی تعبیه شده است؟ ما در این تلاش و جستجوی علمی بیشتر در فضای مکتب فقهی شیعه گام بر داریم، هر چند ممکن است اصول کلی بحث در مورد تمام مکاتب فقهی اسلامی صدق کند.

به بیان دیگر ما در این تحقیق از منظر فلسفه فقه قصد داریم فرایند تاثیر مقتضیات زمان بر نظام کیفری اسلام را بنمایانیم. در این جستجوی معرفت شناسانه گاه به گاه جهت تایید و توضیح مطلب به درون فقه اسلامی و مسایل آن خواهیم رفت، ولی این کار فقط برای آوردن نمونه ها است و گر نه اصل بحث خارج از (فقه) است.

بنابراین در این جزوه در چهار فصل و زیر مجموعه آنها بحث شده است.
فصل اول: کلیات

فصل دوم: مفهوم شناسی کلیدواژه ها

فصل سوم: چگونگی تأثیرگذاری مقتضیات زمان و مکان بر نظام کیفری اسلامی

فصل چهارم: بایسته های قانونگذاری فقهی در نظام کیفری اسلامی

نگارنده با اذعان به اهمیت و ارزش بالای طرح چنین مسایلی در جامعه به هیچ وجه مدعی نیست که صلاحیت کامل برای ورود به چنین عرصه های خطر خیزی را دارا است، بنابراین پژوهش حاضر به هر بیان که طرح شده باشد بهتر است تنها به عنوان طرح یک مسئله و یا تاملاتی چند در خصوص یک موضوع بسیار مهم و گسترده تلقی شود.

و همچنین هدف اصلی این پژوهش، تبیین علمی این باور ایمانی است که می توان برای نظام کیفری اسلامی مکانیزمی اندیشید تا جوامع مختلف انسانی در هر زمان و مکان بتوانند از کوثر

شریعت سیراب گردند یعنی در واقع می خواهیم ادعا کنیم که امکان هماهنگی نظام کیفری اسلامی با مقتضیات متغیر زمان و مکان وجود دارد. بی گمان تبیین و تحلیل این چنین نظریه عام و کلی در حیطه صلاحیت و بضاعت اندک علمی نگارنده نیست اما پژوهش حاضر، که دارای رویکرد خاص خود است، شاید در حد طرح یک مسئله دارای اهمیت باشد و اذعان دارم که صرف طرح چنین مسئله ای هم جز با استفاده از کتب منابع فقهی و جزوات و مقالات دانشمندان که در این رابطه تحقیقاتی نموده اند (که در فهرست منابع) به آنها اشاره خواهد شد امکان پذیر نبوده است و همینطور هدایتگریها و راهنماییهای خالصانه استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر امین فرد و با مشاورت استاد جناب حجه الاسلام و المسلمین آقای دکتر الهامی ریاست محترم دانشکده الهیات دانشگاه تربیت معلم آذربایجان در شکل گیری این پژوهش موثر بوده است خداوند رئوف را خالصانه سپاسگزارم که توفیق بهره گیری از خرمن فضل و دانش و حکمت این بزرگان را نصیب کرد.

و اینک در این صریق تنها به فضل و عنایت ذات حق امیدوارم و او را خوانده ام و می خوانم تا (بصیرت در دین) حسان بفرماید.

وله الحمد اولاً و آخراً

فصل اول

تبیین ابعاد مسئله

سؤال اصلی

سؤال فرعی

فرضیه ها

ضرورت بحث

پیشینه بحث

تبیین ابعاد مسئله

در نوشتار حاضر به موضوع (نقش مقتضیات زمان و مکان در نظام کیفری اسلامی از دیدگاه فقه شیعه) و مطالبی پیرامون آن مورد بحث قرار داده شده است. از این رو مسئله مورد تحقیق را با یک سؤال اصلی و چند سؤال فرعی و تبعی مطرح، سپس به فرضیه های مورد نظر اشاره می کنیم.

سؤال اصلی :

آیا اسلام یک دین فردی و تنها وسیله ارتباط با خدا است؟ و یا دین جامعی است که در آن همه ابعاد جهان و انسان و مسائل فردی، خانوادگی، اجتماعی، سیاسی و مدیریتی و ... بشر مورد توجه قرار گرفته است؟ به بیان دیگر، دین مقدس اسلام در قوانین خود به مسایل اجتماعی و تشکیل نظام سیاسی و کیفری توجه دارد یا نه؟

سؤالهای فرعی :

۱- اگر دین اسلام به مسائل اجتماعی، سیاسی و کیفری پرداخته است، آیا قوانین اسلام توان پاسخ گویی به همه مسایل اجتماعی و سیاسی را دارد؟

۲- اگر این قوانین در صدر اسلام پاسخ گوی نیازمندی بشر آن روز بوده، آیا آن قوانین می تواند نیازمندیهای پیچیده عصر حاضر و آینده بشر را بر طرف سازد؟

۳- اگر قوانین اسلام پاسخگوی همه نیازهای بشر تا دامنه قیامت است آیا انسانها مکلف به اطاعت از قوانین و اجرای آن هستند و یا می توانند خودشان یا تکیه بر عقل جمعی جدای از قوانین اسلام قانون وضع نموده و زندگی خود را طبق آن سامان دهند و از اسلام تنها به جنبه عبادی آن توجه کنند.

سؤالهای فوق و دهها سؤال دیگر از عصر ظهور اسلام تا امروز ذهن بشر به ویژه فرقه های مسلمان را به خود معطوف داشته است و آیندگان نیز با آنها رو برو خواهند گردید.

این نوشتار در صدد پاسخگویی به بعضی از سئوالات پیرامون قوانین و احکام کیفری به رشته تحریر در آمده است.

فرضیه ها :

فرضیه نوشتار حاضر در چند بند ذیل قابل تبیین است.

الف) اسلام یک دین کامل و مکمل ادیان پیشین الهی است و در تبیین قوانین اداره زندگی فردی و اجتماعی بشر، شرایط و اوصاف مجریان شایسته هیچ نقص و ایرادی ندارد و قانون اسلام، مرفعی ترین قانون موجود هر زمان است و نسبت به تشکیل نظام سیاسی اهمیت زیادی داده است به طوری که اگر سیاست و اداره جامعه از اسلام جدا گردد بخش عمده و حقیقت اسلام از بین خواهد رفت و جز نامی از آن باقی نخواهد ماند.

ب) قوانین اسلام پاسخگوی همه نیازمندیهای بشر است و بشر بدون چنین قوانینی از زندگی ایده آلی برخوردار نخواهد شد، چرا که عقل بشری بدون تکیه بر وحی، توان وضع قوانین همه جانبه را ندارد، زیرا شناخت کافی از همه نیازهای بشر (مادی، معنوی، اجتماعی و سیاسی) - از توان عقل بشری خارج است و تنها خالق انسان و عالم هستی از همه استعدادها و نیازهای بشر آگاه بوده و می تواند قانون جامع الاطرافی وضع نماید.

ضرورت بحث :

در ضرورت بحث باید گفت نیاز به قوانین و نظام کیفری اسلامی در هر زمان و مکان از ضروریات زندگی بشری است عقل و نقل و فطرت بشر موید این سخن است. پیشینیان به این ضرورت پی برده اند همانگونه که ارسطو می گوید: (وجود دولت (برای اجرای قوانین) از مقتضیات طبع بشری است زیرا انسان دارای سرشت مدنی ناگزیر است که به صورت اجتماعی زندگی کند و کسی که وجود دولت را نفی می کند یا انسان وحشی است و یا موجود برتر از انسان است که نیاز به دولت ندارد.^۱

اصل ضرورت قوانین برای بشر یک امر مسلم بوده و هست و لکن آیا قوانین از نگاه دین به ویژه اسلام نیز ضرورتی دارد یا نه ؟

فقه و فقههای اسلام و همچنین علم کلام و متکلمین اسلامی از زوایای مختلف مسئله حکومت دینی و حاکم اسلامی را مورد کنکاش قرار داده اند که حاکی از مسلم بودن حکومت در اسلام است. و با یک نگاه اجمالی به قرآن روشن می شود تحقق عملی بسیاری از آیات و دستورات قرآن بدون حکومت اسلامی امکان ندارد.

بر این اساس جهت رفع شبهات موجود و تبیین بیشتر نگاه اسلام به حکومت ضرورت بحث مقتضیات زمان و مکان در احکام کیفری اسلامی به اثبات می رسد.

پیشینه بحث

سخن از اسلام و اجرای قوانین و احکام کیفری بعد از دوره خلافت ائمه معصومین (ع) به مباحث فقههای اسلام در این باره بر می گردد. که از طرح این مباحث غفلت نورزیده و به تناسب بدان پرداخته اند و همچنین شریعت اسلام را تنها در عبادیات منحصر ندانسته اند تا آنجا که شیخ

۱. سبحانی، جعفر: مبانی حکومت اسلامی - ص ۱۳

الطائفة محمد بن الحسن طوسی (م ۴۶۰) در کتاب النهایه می نویسد: و اما الحكم بین الناس و قصاص المتخلفین فلا يجوز ایضا الا لمن اذن سلطان الحق فی ذالک، و قد فوضو ذالک الی فقهاء شیعتهم^۲،

حکم نمودن و قضاوت بر عهده کسانی است که از جانب سلطان اذن داشته باشند و سلاطین حق آنرا به فقهای شیعه واگذار کرده اند.

شهید اول می نویسد: (و الحدود و التعزیرات الی الامام و نائبه ولو عموما فیجوز فی حال الغیبه اقامتها مع المکنه و یجب علی العوام تقویته ...) ^۱ اجرای احکام انتظامی حدود و تعزیرات وظیفه امام و نایب او است و در عصر غیبت بر عهده فقیه جامع شرایط است و مردم مکلف اند او را تقویت و حمایت کنند.

فقهای اسلامی در این زمینه تا آنجا پیش رفته اند: که صاحب جواهر فرموده است: (اگر کسی حکومت اسلامی و ولایت فقیه را انکار کند طعم فقه را نچشیده و لحن آن را نفهمیده است)^۲

وامام خمینی (ره) نیز در این باره می فرمایند: برنامه های اسلام را فراتر از ارتباط بنده با خالق و حوزه اخلاق دانسته و مهمترین هدف اسلام را تدبیر امور اجتماعی و سیاسی می داند و می فرماید: (نسبت اجتماعیات قرآن با آیات عبادی آن، از نسبت صد به یک هم بیشتر است! از یک دوره کتاب به یک هم بیشتر است! از یک دوره کتاب حدیث، (کتب فقهی) که حدود ۵۰ کتاب است و همه احکام اسلام را در بردارد سه - چهار کتاب مربوط به عبادات و وظایف انسان نسبت به پروردگار است، بقیه همه مربوط به اجتماعیات اقتصادیات، حقوق، سیاست و تدبیر جامعه است.^۳

۲. مروری، علی اصغر، سلسله الینایع الفقهیه (الجهاد، السبق و الرمايه) ج ۹ ص ۵۶

۱- مکی عاملی، محمد، کتاب الدروس - ص ۱۶۵

۲- نجفی، محمد حسن: جواهر الکلام ج ۲۱ - ص ۳۷۹

۳- خمینی - سید روح الله - ولایت فقیه (حکومت اسلامی) ص ۵ ناشر: موسسه تنظیم آثار امام خمینی (س) چاپ نهم

فصل دوم

معنی و مفهوم زمان و مکان

مفهوم حقوق کیفری و حقوق جزا

ویژگیهای کیفر در اسلام

اقسام کیفر در اسلام

اقسام کیفر

حدود

کیفر زنا در حقوق جزایی عرفی

تعزیرات

نظر نهایی و نتیجه از بحث تعزیرات

کفاره

کیفر قصاص

مفهوم قصاص

انواع قصاص

شرایط اجرای احکام قصاص

موانع اجرای حکم قصاص

موارد سقوط اجرای حکم قصاص

عدم اجرای حکم قصاص

نظریه اثبات در نظام کیفری اسلامی

دستاوردهای علوم کیفری جدید

ایرادات و اشکالات بر نظام کیفری اسلامی در عصر جدید

نمونه های از حقوق بشر جهانی در قوانین کیفری

مفهوم حکم

تعریف حکم حکومتی

انواع حکم حکومتی

ضرورت ولایت فقیه

ولایت فقیه از نظر امام خمینی ره

قلمرو ولایت فقیه

نظام مبتنی بر رای ولی فقیه

معنی و مفهوم منطقه 'الفراغ'

معنی و مفهوم زمان و مکان

به لحاظ اینکه (زمان و مکان) دو عنصر مهم اجتهاد در احکام کیفری اند لذا قبل از ورود به بحث به معنی و مفهوم آنها اجمالاً اشاره می شود. مهمترین مطلبی که در مورد زمان و مکان مطرح است این است که زمان و مکان قید و شرط احکام شرعی هستند. مثلاً دیه قتل در صورتی که صدمه و مرگ مجنی علیه در ماههای حرام (رجب، ذیقعد، ذیحجه و محرم) و یا در شهر مکه واقع شود تشدید می گردد.

شهید مطهری در این باره می نویسد:

مقتضیات زمان یعنی مقتضیات محیط و اجتماع و زندگی بشر به حکم اینکه به نیروی عقل و ابتکار و اختیار مجهز است و تمایل به زندگی بهتر دارد و پیوسته افکار و اندیشه ها و عوامل و وسایل بهتری برای رفع احتیاجات اقتصادی و اجتماعی و معنوی خود وارد زندگی می کند. ورود عوامل و وسایل کاملتر و بهتر شدن دائمی آنها به نوبه خود یک سلسله احتیاجات جدید نیز به وجود می آورد. سبب می شود مقتضیات محیط و اجتماع و زندگی در هر عصری و زمانی تغییر کند و انسان الزاماً خود را با مقتضیات جدید تطبیق دهد.^۱

بنابراین واقعیتی به نام تحولات گوناگون زندگی بشری وجود دارد که لازم می شود مجتهد به این واقعیت توجه جدی کند.

علیهذا می توان مدعی شد که الاحکام تابعه للمصالح و لا الاعصار و الامصار.

مفهوم حقوق کیفری و حقوق جزا

حقوقدانان (حقوق کیفری) یا (حقوق جزا) یا (حقوق جنایی) را به یک معنا به کار می برند. آنان حقوق کیفری را شاخه ای از رشته حقوق می دانند.

مصطفی عوجی، حقوقدان برجسته لبنانی حقوق جنایی را اینگونه تعریف می کند:

(حقوق جنایی مجموعه قواعدی است که اعمال مجرمانه ای را کیفر داده و کسانی را که در این باره بازخواست می شوند و کیفرها و اقدامات تامینی درباره آنها انجام می شود مشخص می کند)^۲

حقوق کیفری شامل آئین دادرسی و شیوه های اثبات جرم و هم شامل دانش و علم به قوانین و مقررات کیفری است و هم در بر دارنده خود قوانین و مقررات.

۱. مطهری، مرتضی، ختم نبوت، ص ۵۳

۲. عوجی، مصطفی، قانون الجنایی العام، الجزء الاول ص ۴۰۹

ویژگیهای کیفر در اسلام :

شرایط کیفرهای اسلامی از این قرار است:

- ۱- کیفر باید قانونی باشد، یعنی مستند به یکی از ماخذ حقوق اسلام باشد که مهمترین آنها قرآن و سنت است.
- ۲- کیفر باید برای اصلاح فرد و یا جامعه باشد و به میزان اصلاح مجرم و مایه عبرت دیگران بوده و از افراط و تفریط پرهیز گردد.
- ۳- کیفر باید به فراخور خصوصیات جسمی و روحی مجرم و شرایط خانوادگی و اجتماعی او و سایر عواملی که پیرامون او را احاطه کرده است کیفری متناسب و موثر در اصلاح حال او در نظر بگیرد.
- ۴- کیفر باید مجرم را از ارتکاب مجدد جرم باز داشته و برای دیگران عبرت آموز باشد.
- ۵- بین جرم و کیفر باید تعادل و هماهنگی باشد.
- ۶- باید کیفر فقط درباره شخص مجرم اجرا گردد (مسئولیت جنایت فردی باشد نه جمعی)
- ۷- کیفر در مورد افراد بالغ و عاقل و مختار اجرا گردد.

اقسام کیفر :

کیفرها در لحاظ های مختلف دارای اقسامی هستند :

- ۱- کیفر از لحاظ اصلی و غیر اصلی بودن ، بر چهار قسم است :

الف (کیفر اصلی

ب (کیفر بدلی

ج (کیفر تبعی

د) کیفر تکمیلی

الف (کیفر اصلی و آن کیفری است که برای جرمی معین شده است اعم از اینکه جرائم موجب قصاص و دیه باشد یا جرائم موجب حد ، چون قصاص برای قتل عمد و دیه برای قتل شبه عمد و خطا و قطع برای سرقت و تازیانه برای شراب

ب) کیفر بدلی ، و آن کیفری است که در شرایط خاصی جای کیفر اصلی را می گیرد مثل اینکه در قتل عمد که کیفر اصلی آن قصاص است در صورتی که ولی دم و قاتل درباره دیه تراضی و مصالحه کنند به دیه مبدل می شود و قصاص اعضا در صورت عدم امکان مماثلت و برابری به دیه تبدیل می شود.^۱

بنابراین ، دیه در قتل شبه عمد مثلا کیفر اصلی است و در قتل عمد بدلی است.

ج) کیفر تبعی، کیفری است که مجرم قهرا و خود به خود بدان می رسد و نیازی به حکم شرع ندارد و چون محرومیت قاتل از ارث و عدم قبول شهادت قذف کننده و فسخ نکاح مرتد فطری و تقسیم اموال او بین ورثه^۱

د) کیفر تکمیلی، کیفری است که مجرم در شرایطی ویژه، علاوه بر محکومیت به کیفر اصلی بدان نیز محکوم می شود مانند مجرمی که در زمان یا مکان شریفی به ارتکاب جرمی چون زنا مثلا دست بزند، علاوه بر محکومیت به کیفر حد به کیفر تکمیلی دیگری از انواع تعزیرها محکوم می شود - با کسی که در ماههای حرام مرتکب قتلی شود علاوه بر محکومیت به پرداخت دیه، به پرداخت ثلث دیه نیز محکوم می گردد، محکومیت به ثلث دیه کیفر تکمیلی است که در کتاب تحریر الوسيله حضرت امام خمینی ره به نام تغلیظی از آن یاد شده است.^۲

۲- کیفر از نظر نوع وجوب بر سه قسم است: الف: کیفر معین (تعیینی)

ب: کیفر مخیر (تخیری) ج: کیفر مرتب (ترتیبی)

الف) کیفر معین و آن کیفری است که قانونگذار نوع و میزان آن را معین کرده و بر حاکم واجب است که همان را به اجرا در آورد مانند قتل مرتد فطری، قطع سارق و قصاص قاتل عمد.

ب) کیفر مخیر آن کیفری است که در مورد آن یکی از چند چیز واجب گردیده و به حاکم اختیار داده شده است که از آن میان هر یک از آن کیفرها را اصلاح می داند انتخاب کند مانند کیفر محاربه که بنا به قول اکثر فقها، حاکم مخیر است از میان چهار کیفر مقرر برای آن یعنی قتل و صلب و تبعید، یکی را انتخاب کند.

ج) کیفر مرتب: کیفر محاربه به عقیده گروهی از دانشمندان، از جمله شیخ طوسی کیفر ترتیبی است.

۳- کیفر از نظر کیفیت بر سه قسم است: الف) کیفر بدنی ب) کیفر روانی ج) کیفر مالی

الف) کیفر بدنی: کیفری است که بر تن و جسم آدمی واقع می شود و آنرا به درد می آورد چون تازیانه زدن و قطع کردن و زندان و اعدام و قصاص

ب) کیفر روانی، مانند کیفرهایی که روح انسان را متالم می سازد چون توبیخ کردن، خلع لباس در انزوا گذاردن مجرم و معاشرت نکردن با او.

ج) کیفر مالی، مانند محکومیت به پرداخت دیه، مصادره اموال و محرومیت از ارث

۴- کیفر در نوع خود بر پنج قسم است: الف) حدود ب) تعزیرات

ج) قصاص د) دیات ه) کفارات

۱. امام خمینی ره، تحریر الوسيله ج ۲، ص ۳۹۶ - ۳۹۷

۲. امام خمینی ره، تحریر الوسيله ج ۲، ص ۵۵۸